

PRO MINORITATE

2016. TÉL

Román és magyar nemzetépítő törekvések
az első világháború időszakában

Átalakuló identitások: a Monarchia iránti
hűségtől a nemzeti identitásig

2016. TÉL

TARTALOM

Román és magyar nemzetépítő törekvések az első világháború időszakában

Szarka László: A nemzetiségi kérdés alakváltozatai a Nagy Háború éveiben Adalékok a magyar kormányok erdélyi politikájának történetéhez	3
L. Balogh Béni: 1916 – a fordulat éve. Románia hadba lépése és az erdélyi románság	18
Cornel Sigmirean: Átalakuló identitások. A Monarchia iránti hűségtől a nemzeti identitásig	26
Katona Csaba: „... háború van-e már Romániával?” Románia háborúba lépésének emlékezete magyar magániratokban	37

Alternatívák az első világháborús nemzeti törekvések megvalósulására

Szöts Zoltán Oszkár: Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása a modern historiográfiában	51
Kecskés D. Gusztáv: A kelet-közép-európai nemzetiségek és a francia külpolitika az első világháború idején	59
Gyarmati Enikő: Autonóm nemzetiségek vagy államalkotó nemzetiségek monarchiája? Az osztrák–magyar dualizmus alternatívái a Nagy Háború korában	82

Kutatóúton

„»Természetesen« Magyarország is a nemzetiesítő államok közé tartozott a 20. században”. Eiler Ferencsel Filep Tamás Gusztáv beszélget	93
--	----

<i>Abstract</i>	115
-----------------	-----

<i>Számunk szerzői</i>	119
------------------------	-----

KECSKÉS D. GUSZTÁV

A KELET-KÖZÉP-EURÓPAI NEMZETISÉGEK ÉS A FRANCIA KÜLPOLITIKA AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ IDEJÉN*

Az előzmények

Az első világháború előtt a Kelet-Közép-Európával foglalkozó francia szakértők meghatározó csoportjai és a külügyi vezetés egyetértettek abban, hogy az Osztrák–Magyar Monarchiának továbbra is fenn kell maradnia, noha időszerűnek látták korszerűsítését, föderalizálását. Az orosz stratégiai szövetség miatt 1914 előtt a Quai d'Orsay nem gondoltak a cári birodalom területén élő népek nemzetállami fejlődésének támogatására sem. A Nagy Háború évei azonban alapvető változásokat hoztak a francia egyetemi és kormányzati körök térségünkkel kapcsolatos szemléletében.

A választott kutatási területük iránt korábban sem elfogulatlan szlavisták, mint a csehbarát Louis Leger, Ernest Denis¹ és Louis Eisenmann az elhúzódó háború borzalmainak hatására a tudományos tárgyilagosság helyett egyre inkább a politikai propaganda hangján szólaltak meg. Felülvizsgálták a Monarchia továbbélését támogató korábbi nézeteiket is. Leger már 1914 végén, 1915 elején azt írta: „Ausztria elmulasztotta betölteni történelmi hivatását.” „Ausztria Németország előőrsévé vált”. „Ausztriának tehát el kell tűnnie.”² Denis hasonló gondolatokat fejtetett: „A Habsburgok betölthették volna

* A jelen tanulmány a *Franciaország Közép-Kelet-Európa politikája 1918-tól napjainkig* címmel megjelent tanulmányom vonatkozó részének (az OM NKFP 5/020/2001. számú projekt keretében készült tanulmány, 2004, 45–60. p.) jelentősen bővített és átdolgozott változata. Korábbi megjelenése: *Grotius, A Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézetének Tudományos folyóirata*: <<http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=LZEOHF>> (letöltve: 2016. 12. 16.); valamint KECSKÉS D. Gusztáv: *Paradigmaváltás Párizsban. Franciaország Kelet-Közép-Európa politikájának átalakulása az első világháború idején*, In: NÉMETH István (szerk.): *Az első világháború, 1914–1918. Tanulmányok és dokumentumok*, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2014, 187–207. p.

¹ Ernest Denis még a háború első napjaiban elvesztette legkisebb fiát, ami nyilván csak fokozta elkeseredését. L. MARÈS, Antoine: Louis Leger et Ernest Denis. Profils de deux bohémisants français au XIXème siècle, In: FERENCUHOVA, Bohumila (ed.): *La France et l'Europe centrale*, numéro spécial 2 de *Slovanské studie*, Academic Electronic Press, Bratislava, 1995.

² LEGER, Louis: *La liquidation de l'Autriche-Hongrie*, Paris, 1915, 10. p., idézi ROMSICS Ignác: *Détruire ou reconstruire l'Autriche-Hongrie? Franciaország dunai politikájának*

Németország felügyelőjének szerepkörét, ám ők ezt visszautasították, és most már túl késő ehhez visszatérni. A Habsburgoknak el kell tűnniük. Az új Európa stabilitásának legelső feltétele Ausztria megszűnése.”³ Eisenmann egy 1915-ben megjelent cikkében az 1879-es osztrák-német szövetségre hárítja a felelősséget a háborúért.⁴ A következő évben ő is levonja a leghatározottabb következtetést: „Számunkra csak egy megoldás lehetséges: Ausztria-Magyarország megszűnése”.⁵ Az egyre radikalizálódó nézeteket valló idézett szakértők a könyvírásen túl is mindent megtettek eszméik érvényre juttatása érdekében. Denis például részt vett az 1915-ben indított *La Nation tchèque* című folyóirat, majd az 1917-től működő *Le Monde slave* című havilap szerkesztésében. Tagja volt a francia háborús célok megfogalmazására létrehozott Politikai és Társadalmi Tanulmányok Nemzeti Bizottságának (Comité national d'études sociales et politiques) is.⁶ 1916. március 16-án elnökként vezette azt a Sorbonne nagyelőadójában tartott értelmiségi találkozót, amely határozottan kiállt a Habsburg-birodalom megszüntetése és egy csehszlovák állam létrehozása mellett.⁷

A Kelet-Közép-Európából az első világháború idején Nyugatra került emigráns politikusok szintén az Osztrák-Magyar Monarchia szétzúzása mellett foglaltak állást. Ez teljes szemléletváltást jelentett, hiszen a háború előtt a térség nemzeti mozgalmainak csaknem minden irányzata Ausztria-Magyarország területi egységének fenntartását kívánta.⁸ Tomáš Garrigue Masaryk, a cseh nemzeti mozgalom vezetője is ekkor még attól tartott, hogy „ha Ausztria egy európai konflagrációban szétesne, a csehek Németországhoz kerülnének”. 1914 októberében, az angol kormányhoz küldött memorandumában írt először a független cseh állam létrehozásának szük-

dilemmája a XX. század elején, In: Uő.: *Helyünk és sorsunk a Duna-medencében*, Osiris Kiadó, Budapest, 1996, 17. p.

³ DENIS, Ernest: *La grande Serbie*, Paris, 1915, 307. p., idézi ROMSICS: *i.m.*, 17. p.

⁴ Louis Eisenmann cikke: *Revue politique et parlementaire*, t. LXXXIII, n° 246, 1915. május 10., 237-249. p., idézi MARÈS, Antoine: Louis Eisenmann et l'Europe centrale (1897-1937), In: *Regards sur l'indomptable Europe du Centre-Est du XVIIIe siècle à nos jours*, Revue du Nord, collection Histoire, n° 10, Lille, 1996.

⁵ EISENMANN, Louis: La politique des nationalités, *Revue France* (Librairie Berger-Levrault), 1. évf. 3. sz. 1918. június 25., 182. p., idézi MARÈS: Louis Eisenmann et l'Europe centrale...

⁶ MAJOROS István: Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása és a francia törekvések a dunai régióban, In: FISCHER Ferenc – MAJOROS István – VONYÓ József (szerk.): *Magyarország a (nagy)hatalmak erőterében. Tanulmányok Ormos Mária 70. születésnapjára*, University Press, Pécs, 2000, 422. p.

⁷ ROMSICS: *i.m.*, 19. p.

⁸ SZARKA László: A soknemzetiségű birodalmaktól a multiethnikus nemzetállamokig. Kelet-közép-európai nemzet- és államépítő nacionalizmusok az I. világháború éveiben, *Világtörténet*, 2015/2., 174. p.; ÁDÁM Magda: *Ki volt valójában Edvard Beneš?*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2009.

ségességéről.⁹ 1915. október 19-én a londoni King's College-ban programadó előadást tartott *A kis nemzetek problémája az európai válságban* címmel, amelyben leszögezte, hogy „a kis nemzeteknek joguk és lehetőségük van önálló kulturális és állami fejlődésre”. Következtetése szerint „a világháború legfőbb feladata Ausztria–Magyarország felosztása”.¹⁰ Az immár önálló nemzetállam megteremtését célul kitűző kelet-közép-európai emigráns mozgalmak egyik fő működési területe Franciaország lett. Párizsban székelte a Cseh Komité, ami 1916. februárban Csehszlovák Nemzeti Tanácsá alakult. A tanács elnöke, a Londonban élő Masaryk részben innen irányította a moszkvai és római cseh és szlovák emigrációs bizottságok tevékenységét. Itt jött létre a román emigráció központja is.¹¹ A Lausanne-ban 1917 augusztusában megalapított Lengyel Nemzeti Bizottság szintén a francia fővárosba költözött.¹²

A párizsi cseh emigráció vezetői, különösen a Csehszlovák Nemzeti Tanács főtitkára, Edvard Beneš széleskörű társadalmi kapcsolatait felhasználva igyekezett a francia kormányzati köröket meggyőzni az önálló cseh állam megteremtésének szükségességéről. Az 1908-ban a dijoni egyetemen doktórátust szerzett¹³ politikus szoros kapcsolatokat ápol a csehbarát Kelet-Közép-Európa szakértőkkel is. Denis-vel együtt szerkesztette a *La Nation tchèque* című lapot. Beneš előadássorozatot tartott a Sorbonne-on a szláv kérdésről, melynek szövegét 1916-ban a sokatmondó *Détruisez l'Autriche-Hongrie* (vagyis Zúzzátok szét Ausztria-Magyarországot) címmel adta ki.¹⁴ Megismerkedett André Tardieu-vel és Charles Loiseau-val, akik ekkor a *Temps* újságírói voltak, továbbá Albert Thomas és Henry Franklin-Bouillon baloldali politikusokkal. Thomas segítette Beneš útját a francia szocialisták és a fegyverzeti minisztérium felé. Louise Weiss szalonjában módja volt találkozni a francia külügy fontos vezetőivel, mint Philippe Berthelot-val, Jules Laroche-sal és Pierre de Margerie-vel, akik jelentős szerepet játszottak később, a háború utáni

⁹ ÁDÁM Magda: *A kisantant, 1920–1938*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1981, 9. p.

¹⁰ MASARYK, Tomáš Garrigue: *A világforradalom 1914–1918*, vál., utószó, jegyz. Szarka László, ford. Bába Iván, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1990, 104. p.

¹¹ ÁDÁM: *A kisantant, 1920–1938*, 10. és 15. p.

¹² MAJOROS István: A lengyel kérdés az első világháború idején a francia külpolitikában, In: FISCHER Ferenc – HEGEDŰS Katalin – MAJOROS István – VONYÓ József (szerk.): *A Kárpát-medence vonzásában. Tanulmányok Polányi Imre emlékére*, University Press, Pécs, 2001, 297. p.

¹³ Érdekes adalék, hogy *Az osztrák probléma és a cseh kérdés* című doktori disszertációjában Beneš még szintén az Osztrák-Magyar Monarchia egysége, igaz federalizált egysége mellett érvelt. L.: MAJOROS: *Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása...*, 425. p.; ÁDÁM: *Ki volt valójában Edvard Beneš?*, 18. p.

¹⁴ BENEŠ, Édouard: *Détruisez l'Autriche-Hongrie! Le martyre des Tchéco-Slovaques à travers leur histoire*, Librairie Delagrave, Paris, 1916.

békerendezésben.¹⁵ Eisenmann révén került kapcsolatba a hadügyminisztériummal, amelynek hamarosan információkat kezdett szállítani.¹⁶ A Maffia elnevezésű cseh ellenálló csoport által az Osztrák-Magyar Monarchiában gyűjtött és Svájcra keresztül áramló értesítéseket továbbította a Deuxième Bureau-hoz.¹⁷

Az 1914–1915-ös francia sajtó tanulmányozása azt mutatja, hogy – a bemutatott egyetemi körökhöz és a cseh emigránsokhoz hasonlóan, azok információs tevékenysége által erőteljesen befolyásolva – a francia média és a közvélemény szinte teljes egésze a Monarchia felbomlását várta.¹⁸ Annál meglepőbb, hogy a francia kormányzat csak nagy fáziskéséssel, 1917–1918 folyamán fogadta el Ausztria-Magyarország megszüntetésének programját. A francia békejavaslatok kidolgozására felállított bizottság 1916-os ajánlása is azt hangsúlyozza, hogy Franciaországnak az Osztrák-Magyar Monarchia szövetségi állammá alakítása és nem a szétzúzása az érdeke. Mindez azt valószínűsíti, hogy sem a híres szlávszakértők, sem a kelet-közép-európai emigráns politikusok lobbitevékenysége a háború első felében nem befolyásolták érdemben a francia kormánypolitikát.¹⁹ A paradigmaváltás – amint ez az alábbiakból kiderül – döntő részben a hadi helyzet alakulásával állt összefüggésben.

Miután 1916-ra a központi hatalmak számára világossá vált, hogy nem tudnak Oroszországgal különbékét kötni, s így módon háborújukat egyfrontossá tenni, az orosz forradalmárok támogatásán túl a nemzetiségi kérdés háborús eszközként való felhasználása mellett döntöttek.²⁰ E politika keretében 1916. november 5-én Németország és az Osztrák-Magyar Monarchia elismerte a Lengyel Királyság önrendelkezését; 1917. december 5-én a finnek

¹⁵ MAJOROS: Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása..., 427. p. Hivatkozásai: BOGDAN, Henry: *Histoire des pays de l'Est. Des origines à nos jours*, Perrin, Paris, 1991, 256. p.; Antoine MARÈS: *Le séjour d'Edouard Beneš en France, 1915-1919*, doktori disszertáció, Université de Paris I Sorbonne, Paris, 1976.

¹⁶ MARÈS, Antoine: *Edvard Beneš, de la gloire à l'abîme. Un drame entre Hitler et Staline*, Perrin, Paris, 2015, 68. p.

¹⁷ Uo., 92. p.

¹⁸ ROMSICS: i.m., 18–19. p. A szerző hivatkozik Edith Marjanović kutatásaira: MARJANOVIĆ, Edith: *Die Habsburger Monarchie in Politik und öffentlicher Meinung Frankreichs 1914–1918*, Wien–Salzburg, 1984, 19–25. p.

¹⁹ MAJOROS: Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása..., 422–423. p.; MARÈS, Antoine: *Les slavophiles français face à la Hongrie avant le traité de Trianon, Cahier d'études hongroises* (Sorbonne Nouvelle Paris III – CIEH, Balassi Kiadó, Institut Hongrois), 1994/6., 190. p.

²⁰ SOUTOU, Georges-Henri: *Diplomatie de guerre* (Chapitre XIX), In: *La Première Guerre mondiale*, sous la direction de Jay Winter et du Comité directeur du Centre international de recherche de l'Histoire de la Grande Guerre, Péronne (Somme), volume II, États, coordonnée par Anette Becker, Fayard, Paris, 2014, 539. és 542–543. p.

kiáltották ki függetlenségüket a német csapatok védelmében stb. A „nemzeti fegyver” bevetésére az antantnak – s benne Franciaországnak is – válasznia kellett. Az ellencsapás lehetséges területe Közép- és Kelet-Európában kínálkozott, ahol azonban az orosz érdekeltség miatt a francia kormánynak nagy óvatossággal kellett eljárnia.²¹ A francia vezetésnek emellett az 1916-os év véres csatái következtében megfogyatkozott katonalétszám pótlásáról is gondoskodnia kellett. E kihívásokra adandó válaszként merült fel Párizsban a csehek és a lengyelek katonai felhasználásának lehetősége, ami már a Kelet-Közép-Európával kapcsolatos francia külügyi paradigma átalakulását vetítette előre.

Az átalakulás szakaszai

A francia Kelet-Közép-Európa-politika megváltozásának folyamatát négy fő szakaszra osztjuk: az előkészület időszaka 1916 januárjától 1917 novemberéig tartott; a nagy fordulat 1917. november–decemberben ment végbe; 1918. január és október között átmeneti elbizonytalanodások ellenére az új paradigma megszilárdult, míg 1918. október–novemberben véglegessé vált.

A francia diplomácia 1916 elejétől – amely első időszakunk kezdőpontja – foglalkozott érdemben a cseh kérdéssel főként az Oroszországban és Olaszországban hadifogságba esett csehek esetleges katonai alkalmazásával összefüggésben. Felhasználásukat lehetővé tette, hogy a dinasztikus alapozású birodalmi nacionalizmusok az Osztrák–Magyar Monarchia nem domináns helyzetben lévő nemzetiségei, így a csehek esetében a háború szörnyűségeinek hatására gyorsan elenyésztek, aláásva lojalitásukat államuk felé.²² A hadseregszervezés lehetőséget adott a cseh emigrációnak saját pozíciója megerősítésére. Azt kívánták ugyanis elérni, hogy az antant ismerje el őket hadviselő félnek. Benešék meg voltak győződve arról, hogy államalapító törekvéseiket nem tudják katonai eszközökkel megvalósítani, de felismerték, hogy cseh fegyveres erők bevetésének lehetősége a szövetségesek előtt fel fogja értékelni stratégiai szerepüket, és így megnöveli érdekérvényesítési képességüket.²³ Az a gondolat, hogy cseh önkénteseket vessenek be a nyugati fronton, már a világháború elején felmerült. A párizsi cseh kolónia 600 főből álló önkéntes egységet állított ki, akik az Idegenlégió kötelékében részt vettek az artois-i és a flandriai harcokban. 1914 szeptemberében Kijevben szintén létrejött egy ön-

²¹ MAJOROS: A lengyel kérdés..., 293. p.

²² SZARKA: A soknemzetiségű birodalmaktól..., 177. p.; HERMET, Guy: *Histoire des nations et du nationalisme en Europe*, Seuil, Paris, 1996, 186. p.

²³ MAREŠ: *Edvard Beneš...*, 79. és 82. p. Hivatkozik Beneš visszaemlékezéseinek vonatkozó részére, vö. BENEŠ, Édouard: *Souvenirs de guerre et de révolution (1914-1918). La lutte pour l'indépendance des peuples*, Librairie Ernest Leroux, Paris, 1928, 207–212. p.

kéntes kötelék Česka Družina néven, amelyet hírszerző feladatokkal bíztak meg. A cseh emigráció iránt a francia külügyben 1916 elejétől megnövekedett figyelem jele volt, hogy február 4-én Aristide Briand francia miniszterelnök fogadta Masarykot, aki úgy vélekedett, Németország meggyengítésének legjobb módszere, ha az Osztrák–Magyar Monarchia feldarabolásával önálló kis államokat hoznak létre. Hogy a francia politikus azonosult volna ezzel a programmal, nem látom bizonyítva. A találkozó pusztá ténye azonban, s hogy Briand hozzájárult a tárgyalásokról közlemény kiadásához, jelentősen növelte a cseh emigráció presztízsét. Masaryknak ezt követően módja volt találkozni több befolyásos francia politikussal, így Stephen Pichon későbbi külügyminiszterrel, Paul Deschanel képviselőházi elnökkel (1920-ban, a trianoni békeszerződés idején ő volt a francia államfő) és Georges Leygues-vel, a külügyi bizottság elnökével. A Csehszlovák Nemzeti Tanács egyik alelnöke, Josef Dürich 1916. június elején a francia kormány tudtával, a francia vezérkar megbízásából és anyagi támogatásával Oroszországba érkezett, hogy az ottani cseh hadifoglyokból légiót toborozzon. Rövidesen a tanács másik alelnöke, Milan Rastislav Štefánik ugyanezzel a céllal szintén Oroszországba ment, azzal a különbséggel, hogy őt a francia külügyminisztérium bízta meg. A helyi francia katonai hatóságok végül Štefánik számára kértek bizalmat, mivel alelnöktársa időközben az oroszok befolyása alá került. A hadosztály szervezésével foglalatoskodó Štefánikhoz 1917 májusában Masaryk is csatlakozott. Albert Thomas francia fegyverzeti miniszter 1917. június 13-án egyezményt írt alá az orosz ideiglenes kormánnyal 30 ezer cseh önkéntes átszállításáról a nyugati frontra, ami szintén a cseh haderő felállítását segítette. A toborzás költségeire a francia kormány 1,1 millió rubelt irányzott elő. Július 21-én indult Franciaországba az első cseh kontingens, 400 katona, ezt követte szeptemberben 1300, október elején 1200 katona, november végén pedig egy 450 fős csoport. Július 24-én az orosz ideiglenes kormány engedélyezte egy cseh hadtest felállítását, melynek létszáma szeptemberben már csaknem 30 ezer fő volt. 1917 augusztusában a francia hatóságok lehetővé tették, hogy Franciaország területén önálló cseh hadsereg jöjjön létre, amit a köztársasági elnök rendelete is megerősített. Oroszországon kívül Franciaországban és Olaszországban is folyt a toborzás.²⁴ Bár a kiterjedt hadseregszervezés tovább erősítette a cseh emigráció tekintélyét, a francia Kelet-Közép-Európa-politika döntő fordulatának eléréséhez ez önmagában nem bizonyult elegendőnek.

A nemzeti kérdés háborús eszközként való felhasználásának a cseh ügy mellett másik fontos területe Lengyelország kérdése volt. A lengyel államiság

²⁴ MAJOROS: Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása..., 426–429. p. Hivatkozásai: HOVI, Kalervo: *Cordon sanitaire or barrier de l'Est? The Emergence of the New French Eastern European Alliance Policy 1917-1919*, Annales Universitatis Turkuensis tom. 135, Turku, 1975, 43. p.; MASARYK: i.m., 67. p.

megteremtésére és így a lengyelség megnyerésére tett német és osztrák-magyar gesztusok ellensúlyozására Franciaországnak – mint láttuk – a stratégiai fontosságú orosz szövetség miatt kezdetben igen csekély lehetőségei voltak. Franciaország taktikája ekkor arra irányult, hogy a lengyel problémát mindinkább nemzetközi problémaként, ne pedig orosz belügyként kezeljék. Mindazonáltal a francia diplomácia még 1916 áprilisában is csak egy Oroszországon belül létező, magyar vagy bajor típusú autonóm lengyel állam létrehozását tartotta elképzelhetőnek. A központi hatalmak 1916. november 5-i önrendelkezési ígéretei miatt – az orosz ellenkezés dacára – a francia kormányzat egyre nagyobb figyelmet szentelt a lengyel kérdésnek. A Quai d'Orsay egyesek – például a politikai ügyek igazgatója, Pierre de Margerie – úgy vélekedtek, hogy az egyesítendő Lengyelország fontos szerepet játszhatna Németország ellensúlyozásában még a francia–orosz szövetség fennmaradása esetén is. Elképzelhetőnek tartották ugyanis, hogy Oroszország meggyengül vagy esetleg darabjaira hullik szét.²⁵

A francia kormány lengyelekkel kapcsolatos politikájában a nagy változás azt követően következett be, hogy az orosz ideiglenes kormány 1917. március 29-én elismerte a lengyel függetlenséget.²⁶ Június 4-én Raymond Poincaré köztársasági elnök létrehozta a franciaországi önálló lengyel hadsereget, mely lépés nyilván a francia haderő létszámproblémáit volt hivatva enyhíteni. A cseh példához hasonlóan a lengyel katonai szerepvállalás is növelte az emigráció politikai súlyát, mozgásterét. A francia külügyminisztérium ki is kérte véleményüket Lengyelország jövőjét illetően. Erasme Piltz válaszában fontosnak tartotta, hogy Lengyelország három része egy független államban egyesüljön, legyen szabad kijárata a tengerhez, s így betölthesse a Németországgal szembeni védőbástya szerepét. A Quai d'Orsay ezután a francia hadicélok közé emelte a Piltz-féle formulát. Az 1917. augusztus 15-én Lausanne-ban megalakított Lengyel Nemzeti Bizottság rövidesen Párizsba költözött, a francia kormány pedig szeptember 20-án elsőként ismerte el azt.²⁷

A francia kormányzat Kelet-Közép-Európával kapcsolatos politikájában 1917. november–decemberben – vagyis a paradigma átalakulásának máso-

²⁵ MAJOROS: A lengyel kérdés..., 296–297. p.

²⁶ Soutou szerint a lengyel volt az egyetlen kelet-közép-európai nép, amely iránt széleskörű érdeklődés és rokonszenv mutatkozott Franciaországban már 1914-től. A februári forradalom révén létrejött új orosz kormány beleegyezése nélkül Párizs mégsem tette volna meg ezt a lépést. L.: *Recherches sur la France et le problème des Nationalités pendant la Première Guerre mondiale (Pologne, Ukraine, Lithuanie)*, sous la direction de Georges-Henri SOUTOU, Travaux du Centre d'histoire des Relations internationales et l'Europe au XXème siècle de l'Université de Paris-IV, Presse de l'Université de Paris-Sorbonne, Paris, 1995, 8. p.

²⁷ MAJOROS István: *Franciaország a nemzetközi kapcsolatok rendszerében (1871–1940)*, MTA doktori disszertáció, kézirat, Budapest, 2003, 173–174. p.

dikként megnevezett időszakában – minőségi változás ment végbe. 1917 novemberében ugyanis Szentpéterváron hatalomra kerültek a bolsevikok, akiknek békeprogramja nyomán várható volt, hogy Oroszország kiválik a háborúból, és felbomlik a Párizs számára stratégiai jelentőségű francia–orosz szövetség. Megkerülhetetlenül fontos lett tehát a francia külpolitika számára, hogy a cári birodalmat helyettesítendő megtalálja Németország új keleti ellensúlyát. Ebben az összefüggésben értékelődött föl még inkább a jövőbeli Lengyelország és kaptak új jelentőséget az Osztrák–Magyar Monarchia területén élő, önálló állam alapítására vagy a szomszédos nemzetállamhoz való csatlakozásra törekvő népek, illetve az azokat képviselő politikai emigrációk, mindenekelőtt pedig a csehszlovákok.

A formálódó új koncepció egyik első dokumentuma az a francia külügyminisztériumban 1917. november 26-i dátummal keletkezett irat, amely francia szempontból vizsgálta a lengyel állam jelentőségét. Úgy vélekedtek, hogy a lengyelség nagy létszámú haderő kiállítására képes: az orosz hadseregben mintegy 700 ezer lengyel szolgált, míg a németek által elfoglalt területeken további 800 ezer volt mozgósítható. A francia külügyben politikai szempontból azt is fontosnak tartották, hogy az önálló Lengyelország példája megerősítheti a Habsburg-monarchia szláv népeinek függetlenségi törekvéseit, akik tovább szilárdíthatják a Németországgal szembeni keleti védelmet.²⁸ E felvetés logikus következménye volt, hogy december 27-én Pichon francia külügyminiszter nyilatkozatában független Lengyelország létrehozását szorgalmazta.²⁹

Oroszország háborús szövetségének 1917. novemberi elvesztése a francia kormány Ausztria–Magyarország irányában tanúsított magatartásában is irányváltást hozott. Abban erősítette ugyanis a november 17-i francia kormányváltozás nyomán hatalomra került miniszterelnököt, Georges Clemenceau-t és barátját, Pichon külügyminisztert, hogy végrehajtsák a Monarchia felbomlasztásának programját.³⁰ Ez az új koncepció a már előbb idézett november 26-i memorandumban is jelentkezik. Ebben ugyanis Lengyelország Németországgal szembeni kiemelt védelmi funkcióján túl szó esik a másik fontos pillérrel, egy „megnövelt Romániáról”. Sőt: „A germán expanzió elleni védőövet megfelelően egészítheti ki új államok létrehozása keleten”, írta a feljegyzés szerzője. Ezek az „új államok” csak Ausztria–Magyarország felbomlása után, annak helyén keletkezhetnek.³¹ Néhány héttel később, 1918. január 5-én de Margerie, a politikai ügyek osztályának vezetője a belga nagy-

²⁸ HOVI: *i.m.*, 72–73. p., idézi MAJOROS: *A lengyel kérdés...*, 297–298. p. L. még: MAJOROS: *Franciaország a nemzetközi kapcsolatok rendszerében...*, 175. p.

²⁹ MAJOROS István: *Vereségtől a győzelemig. Franciaország a nemzetközi kapcsolatok rendszerében (1871–1920)*, Eötvös Kiadó, Budapest, 2004, 200. p.

³⁰ ROMSICS: *i.m.*, 27. p.

³¹ HOVI: *i.m.*, 71–75. p., idézi ROMSICS: *i.m.*, 27. p.

követtel beszélve ugyancsak ezt az új koncepciót vázolta, hangsúlyozván, hogy azt Pichon, Clemenceau és Ferdinand Foch vezérkari főnök is elfogadta. Arról beszélt, hogy egy Németország elleni hatékony szövetséghez Oroszország helyettesítésére Lengyelország önmagában nem elegendő; Csehszlovákiát, Fehéroroszországot, Ukrajnát, Besszarábiát és Romániát is be kell vonni a németellenes francia biztonsági zónába.³² Az új francia irányvonal jegyében 1917. december 7-én bizottság jött létre a francia külügyminisztériumban, azzal a feladattal, hogy Oroszországra vonatkozó, idegen elemeket (csehek, ukránok stb.) felhasználó propaganda- és akciótervet dolgozzon ki. A bizottságnak Beneš és Štefánik is tagja lett. December 15-i dátummal Beneš a Deuxième Bureau felkérésére pontos akciótervet készített a Monarchia hátszobájában szabotázsakciók szervezésére. December 16-án pedig aláírták a Csehszlovák Nemzeti Tanács irányítása alatt álló csehszlovák hadsereg létrehozásáról szóló francia kormányrendeletet.³³ Mindezek a lépések azonban még nem jelentették a francia kormány visszavonhatatlan elkötelezettségét a Monarchia széttűzése és önálló cseh állam létrehozása mellett.

Az új francia Kelet-Közép-Európa-politika kialakulásának 1918. januártól októberig tartó harmadik időszakát ugyanis egyszerre jellemezte a bizonytalanság és a megszilárdulás. A lengyel államiság kapcsán – amely nem vetette fel az európai egyensúly szempontjából mindaddig nélkülözhetetlennek tekintett, nagy múltú Habsburg-állam megszüntetését – viszonylag egyenes vonalú fejlődést figyelhetünk meg Franciaország és szövetségeseinek politikájában. A független Lengyelország létrehozása melletti 1917. december végi francia állásfoglalás után röviddel, 1918. január 5-én Lloyd George brit miniszterelnök a lengyel etnikai határok kialakítását javasolta, míg Thomas Woodrow Wilson amerikai elnök január 8-i nyilatkozatának 13. pontjában ugyancsak független lengyel államot kért tengeri kijáráttal. Noha az antant vezető hatalmai eltérő álláspontokat fogalmaztak meg az új Lengyelország határait illetően – míg például a franciák egy ideig az 1772-es határok³⁴ visszaállítását is elképzelhetőnek tartották, a brit kormány elvetette a történelmi határokat –, a lengyel újraegyesítés szükségességét egyikük sem kérdőjelezte meg. Ennek eredményeként a Versailles-i Legfelső Haditanács 1918. június 3-i ülésén Franciaország, Anglia és Olaszország az igazságos és tartós béke egyik feltételének jelölte meg a független és egyesült lengyel állam megerősítését. A francia köztársasági elnök, Poincaré június 22-én a lengyel hadsereg első hadosztályának eskütetelekor ezt az állásfoglalást megerősítette. Szeptember 28-án a francia kormány átadta a lengyel hadsereg parancsnok-

³² MAJOS: A lengyel kérdés..., 298. p. A szerző hivatkozása: HOVI: *i.m.*, 75. p.

³³ MARÈS: Les slavissants français..., 188. p.

³⁴ Ez magában foglalta Litvániát, Lettország egy részét, Fehéroroszországot és Nyugat-Ukrajna nagy részét egészen Kijevig.

ságát a Lengyel Nemzeti Bizottságnak, s ezzel szövetséges hadviselő félnek ismerte el a lengyel haderőt. Rövidesen a többi antantállam is meghozta ezt a döntést. 1918. október 7-én a lengyel régenstanács kikiáltotta Lengyelország függetlenségét. Mindvégig megfigyelhettük Franciaország kezdeményező és meghatározó szerepét a lengyel ügyben, ami azzal függ össze, hogy Párizs az 1917. december 23-i angol-francia egyezmény óta folyó alkusorozat alapján a lengyel területeket saját akciózónájának tekintette, ahol kezdeményező szerepét szövetségesei sem kérdőjelezték meg.³⁵ Az önálló lengyel államiság megteremtésénél sokkal ellentmondásosabb és bonyolultabb folyamat vezetett el a Monarchia felbomlásáig és annak területén új állami keretek kialakulásáig.

Ausztria-Magyarország esetleges megszűnése nyomán az európai hatalmi egyensúly megbomlásától tartott ugyanis az amerikai és a brit kormány, sőt a francia politikai elit egy része is. Lloyd George 1918. január 5-én az angol szakszervezetek delegáltjai előtt mondott beszédében kijelentette, hogy a Monarchia széthúzása nem brit háborús cél. Wilson amerikai elnök híressé vált január 8-i kongresszusi üzenetének 10. pontjában Ausztria-Magyarország népei számára autonóm fejlődést, nem pedig függetlenséget kívánt.³⁶ Február 15-én a francia szenátus külügyi bizottsága előtti meghallgatása során Pichon külügyminiszter azokról a nehézségekről beszélt, amelyeket a britek tartózkodó magatartása okoz a nemzetiségek idegen uralom alóli felszabadulásához való jog alkalmazásával kapcsolatban.³⁷ A francia vezérkar március 1-jei *Oroszország helyreállítása és a francia érdekek* című tanulmánya a Habsburg-állam megszűnését és fennmaradását egyaránt lehetségesnek tartotta.³⁸ Még a Béccsel folytatott titkos különbéke-tárgyalások április eleji megszakadása után is elhangzottak a francia képviselőházban a Monarchia továbbélését támogató felszólalások. Így április 30-án Paul Painlevé egykori miniszterelnök ezt mondta: „Az antant nem akarta, hogy vége legyen a Habsburgok Ausztriájának, inkább Ausztria modern alapokon nyugvó, a népek önrendelkezési jogának elvét figyelembe vevő átszervezését kívánta.” „Önök felégették a hidakat Ausztria felé. Ennek a politikának később látjuk majd meg a következményeit. Oroszország tönkre van téve, nem tudom, érdekünkben áll-e, hogy Ausztria darabokra legyen szabdálva. Nem tudom,

³⁵ MAJOROS: A lengyel kérdés..., 298-299. p. Hivatkozásai: CASTELBAJAC, Ghislain: *La France et la question polonaise, 1914-1918*, In: *Recherches sur la France...*, 94-96. p.; JABARA CARLEY, Michael: *Revolution and Intervention. The French Government and the Russian Civil War 1917-1919*, McGill-Queen's University Press, Kingston-Montreal, 1983, 84-86. p. L. továbbá: MAJOROS István: *Párizs és Oroszország (1917-1919)*, IPF-könyvek, Szekszárd, 1999, 96-98. és 184-185. p.; MAJOROS: *Vereségtől a győzelemig*, 201-202. p.

³⁶ MAJOROS: *Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása...*, 429. p.; GALÁNTAI József: *Az első világháború*, Gondolat Kiadó, Budapest, 1980, 428-430. p.

³⁷ MARÉS: *Les slavissants français...*, 189. p.

³⁸ MAJOROS: *Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása...*, 429. p.

hogy a darabok milyen befolyás alá kerülnek majd” – érvelt Marius Moutet május 3-án. Ugyanezen a napon Clemenceau is bevallotta a képviselők előtt: „nem volt osztrák politikánk, sem nekem, sem másoknak”. Mindennek fényében nem véletlen, hogy május 28-án Beneš világos és pontos állásfoglalást kért Pichontól a csehszlovák kérdésben. Sőt a Csehszlovák Nemzeti Tanács aggodalmai 1918 nyarán sem szűntek meg: tartottak IV. Károly újabb béke-offenzívájától, féltek attól, hogy a francia politikai elit mégis kedvezően fogja megítélni a Monarchiát, és nyugtalanította őket az is, hogy Németország esetleg végső, ezúttal sikeres rohamra indul.³⁹

A francia kormányzati körökben is helyenként jelentkező bizonytalanság ellenére az 1917. november-decemberre kialakult új francia Kelet-Közép-Európa-konceptió az 1918. januártól októberig terjedő harmadik szakaszban is tovább erősödött. Három, a háború menetét jelentősen befolyásoló esemény történt, ami az új irányvonalat megszilárdította. 1918. március 3-án Szovjet-Oroszország különbékét kötött a központi hatalmakkal, és kivált a háborúból, ami nyilván a francia-orosz és a brit-orosz szövetség azonnali felbomlásával járt. Április elején botrányos körülmények között (Czernin-incidens) végleg megszakadtak az Osztrák-Magyar Monarchiával 1917 márciusa óta folyó titkos különbéke-tárgyalások.⁴⁰ Továbbá 1918. május 14–15-én Spában Németország és Ausztria-Magyarország vámunió irányába mutató szoros gazdasági együttműködést célzó szerződést írt alá. Megvalósulni látszottak a francia biztonságpolitika számára ijesztőnek tűnő Mitteleuropa-tervek.⁴¹ Vagyis Oroszország mint szövetséges végképp kiesett, a központi hatalmak egysége látszólag tovább erősödött, miközben a nyugati front megsegítésére várt amerikai csapatok tömegesen még nem érkeztek Franciaországba. Ebben a válságos helyzetben a francia kormány minden szóba jöhető tartalékot – köztük a központi hatalmak által már évek óta előszeretettel alkalmazott *nemzetiségi fegyvert* is – igyekezett bevetni. E politika keretében a Monarchia úgynevezett *elnyomott nemzeteinek* 1918. április 8–10-én Rómában tartott kongresszusát, amelynek résztvevői az elnyomó elleni közös küzdelemre szólítottak fel, Franciaország egyértelműen támogatta.⁴² A Párizs által a tanácskozássra küldött félhivatalos küldöttség tagja volt Franklin-Bouillon, a parlament kül-

³⁹ MARÈS: *Les slavissants français...*, 189. p.; MARÈS: *Edvard Beneš...*, 77. p.

⁴⁰ A IV. Károly által kezdeményezett különbékétárgyalásokról L.: SOUTOU: *Diplomatie de guerre...*, 556–559. p.

⁴¹ ROMSICS: *i.m.*, 27–28. p.; MAJOROS: *Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása...*, 429–430. p. A Mitteleuropa-kérdés francia vonatkozásairól L.: MAJOROS István: *Párizs és a német Mitteleuropa-terv az első világháború végén*, In: KRAUSZ Tamás – SZVÁK Gyula (szerk.): *Életünk Kelet-Európa. Tanulmányok Niederhauser Emil 80. születésnapjára*, Pannonica Kiadó, Budapest, 2003, 131–135. p.

⁴² MAJOROS: *Franciaország a nemzetközi kapcsolatok rendszerében...*, 196. p.; MARÈS: *Edvard Beneš...*, 100. p.

ügyi bizottságának elnöke is, aki kifejezte, hogy a francia kormány egyetért a kongresszus határozataival.⁴³ Sőt maga Clemenceau is megjelent a nemzetek képviselői előtt, és elítélte a Monarchiát. Röviddel később Beneš azzal a kéréssel fordult hozzá, hogy ismerje el Csehszlovákia függetlenségét. A „Tigris” ezt akkor még hivatalosan nem tette meg, de megérlelődött benne a meggyőződés a cseh emigráció törekvéseinek támogatását illetően. A francia külpolitika irányítói ezután rendszeresen fogadták Beneš, és a Quai d’Orsayn egy külön hivatalnokot bízta meg a lengyel és a cseh ügy figyelemmel kísérésével. 1918 májusában a francia miniszterelnök egy nyilatkozatában szükségesnek nevezte az Osztrák–Magyar Monarchia szétzúzását.⁴⁴ A csehszlovák emigráció pozícióinak további javulása a korábbiakhoz hasonlóan katonai tényezők függvénye volt. 50-70 ezer fős, a helyi viszonyokhoz képest jól felfegyverzett és szervezett oroszországi légiónak ugyanis az antant azt a szerepet szánta, hogy a többi bolsevikellenes erőt maga köré gyűjtve létrehozza a németellenes keleti frontot.⁴⁵ Így kívánták ugyanis megakadályozni, hogy a németek nagyobb erőket helyezzenek át a nyugati frontra, illetve hogy Németország megszerezze az orosz nyersanyagokat. Az oroszországi cseh haderő stratégiai jelentőségét tovább növelte, hogy május 26-án kitört lázadásuk folytán – felkeltek ugyanis az őket lefegyverezni készülő szovjetek ellen – ellenőrzésük alá került a transzszibériai vasút nagy része a mellékvonalakkal együtt. Mivel ekkorra már jelentős létszámú amerikai haderő volt jelen a nyugati fronton, a brit és a francia kormány úgy látta, hogy a francia frontra készülő cseh alakulatok jobban szolgálják az antant érdekeit, ha Oroszországban maradnak és a bolsevikellenes erők kristályosodási pontjává válnak. Június 20-án Clemenceau értesítette a döntésről az oroszországi francia katonai missziót, mely határozatot Pichon 25-én megerősített.⁴⁶

E stratégiai felértékelődés politikai hozadékaként június 29-én a francia, augusztus 9-én az angol, szeptember 14-én pedig az amerikai vezetés ismerte el hivatalosan a Csehszlovák Nemzeti Tanácsot mint *de facto* kormányt. Október 14-én Párizsban létrejött az Ideiglenes Csehszlovák Kormány. Beneš azonban még ekkor is aggódott. Attól tartott ugyanis, hogy az antant végül mégis különbékét köt a Habsburg-monarchiával. Philippe Berthelot igyeke-

⁴³ ÁDÁM: *A kisantant, 1920–1938*, 18–19. p.

⁴⁴ A Monarchia teljes szétbontásának helyességét illetően Clemenceau-nak még 1918. október–novemberben is voltak kétségei. Attól tartott ugyanis, hogy a kettős monarchia osztrák része Németországhoz fog csatlakozni. L.: *Recherches sur la France...*, 9. p.; SOUTOU: *Diplomatie de guerre...*, 571. p.

⁴⁵ Az oroszországi cseh légiókról L.: MARÉS: *Edvard Beneš...*, 87–91. p.

⁴⁶ MAJOROS: *Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása...*, 430–431. p. Hivatkozása: DUROSELLE, Jean-Baptiste: *Clemenceau*, Fayard, Paris, 1988, 812–813. p. Az oroszországi cseh légió történetéről L. még: MAJOROS: *Párizs és Oroszország...*, 104–109. p.; MAJOROS István: *A Csehszlovák légió, Párizs és az orosz polgárháború, Múltunk*, 1990/4., 81–94. p.

zett megnyugtani őt: „Ausztria–Magyarország eltűnésre ítéltetett, és semmi sem mentheti meg” – mondta. Franciaország október 15-én, Anglia 23-án, míg Olaszország 24-én elismerte az Ideiglenes Csehszlovák Kormányt. Wilson amerikai elnök október 18-án a Monarchiának írt jegyzékben a birodalom népeinek önrendelkezési jogát hangsúlyozta. Ausztria–Magyarország rövidesen valóban darabjaira hullott szét: október 21-én a bécsi ideiglenes nemzetgyűlés megalakította az önálló Német Ausztriát, október 28-án Prágában kikiáltották a Csehszlovák Köztársaságot, a 30-án létrehozott bécsi államtanács tudomásul vette a kettős monarchia felbomlását. Szintén október 30-án a szlovákok kimondták Magyarországtól való elszakadásukat, 31-én a budapesti Nemzeti Tanács nyilvánította ki elválását Ausztriától. December 1-jén a délszlávok deklarálták a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság létrejöttét, a gyulafehérvári román nagygyűlés pedig kinyilvánította Kelet-Magyarország csatlakozását Romániához. Az antant nem próbálta akadályozni a Habsburg-birodalom szétesését, mivel úgy ítélték meg, hogy a Monarchia – mint Németország potenciális szövetségese – immár nem járul hozzá az európai egyensúlyhoz.⁴⁷

A francia Kelet-Közép-Európa-politikában az orosz szövetségese 1917. novemberi kiesésével kezdődött paradigmaváltás 1918. október–novemberben vált mintegy két évtizedre véglegessé. Amint fentebb említettem, a Németországgal szemben keleten kiépítendő védelem legfontosabb erősségének a megnövelt Lengyelországot szánták. A lengyel állam azonban önmagában nem tűnt elegendő ellensúlynak, és a Habsburg-monarchia feldarabolásával keletkezett, illetve megnagyobbított további országok bekapcsolását tervezték a németellenes szövetségbe. Berthelot 1918. május 25-i dátummal készített feljegyzésében a Cseh- és Morvaországból, osztrák Sziléziából és Szlovákiából összeállított Csehszlovákiát tekintette a németellenes övezet csomópontjának, s így a háború után kialakuló új Közép-Európa Franciaország számára legfontosabb államának, amely Jugoszláviára, Olaszországra, Lengyelországra és Romániára támaszkodna. A háború befejezését közvetlenül megelőző időszak tovább növelte a cseh területek stratégiai jelentőségét, mivel a szövetségesek innen tervezték bombázni Németországot, ha nem írná alá a fegyverszünetet. A Quai d’Orsay egy 1918 novemberében készült elemzése a francia behatolás szempontjából kifejezetten kedvező képet fest Kelet-Közép-Európáról, megállapítva, hogy az itt élő népek Franciaországnak tulajdonítják a háborús győzelmet. A *csehszlovákokat* különösen franciabarát nemzetnek látták, akik már a háború eleje óta Franciaország szövetségesei voltak, s akik mindenféle együttműködésre hajlandók Párizssal.⁴⁸

⁴⁷ MAJOROS: Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása..., 431–432. p.

⁴⁸ MAJOROS: *Vereségtől a győzelemig*, 226. p.; MAJOROS: Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása..., 432–433. p. Hivatkozásai: BARRÉ, Jean-Luc: *Le Seigneur-Chat*. Philippe Berthelot 1866–1934, Plon, Paris, 1988, 330. p.; *Documents diplomatiques français sur l’histoire du bassin des Carpates 1918–1932 volume I. octobre 1918 – août 1919*, rédacteur en

Megállapíthatjuk tehát, hogy a Kelet-Közép-Európával kapcsolatos francia külpolitikai paradigma alapvető változáson ment keresztül az első világháború során. Míg korábban a szövetséges Oroszország érdekeire való tekintettel, illetve az Osztrák–Magyar Monarchia esetében az európai egyensúly fenntartása érdekében a francia külügy nem támogatta a térség általában birodalmi keretek közt élő nemzeteinek önállósági törekvéseit, 1916-tól kezdődően a francia kormányzat egyre nagyobb érdeklődést tanúsított főként a lengyelek és a csehek iránt. E változás – amint fentebb láttuk – döntő részben nem a rendkívül aktív francia szlávszakértők vagy a cseh emigráns politikusok, netán a francia közvélemény nyomásának volt köszönhető, hanem a katonai helyzet új kihívásainak. A nemzetiségi kérdés háborús eszközként való felhasználása a központi hatalmak oldaláról, valamint a francia hadsereg növekvő létszámproblémái napirendre tűzték a cseh hadifoglyok és a lengyelek harci bevetésének kérdését. A háborús szerepvállalás pedig egyre nagyobb mértékben megerősítette a franciaországi lengyel és cseh emigráció politikai helyzetét, mely emigráns szervezetek nemzetközi szinten is az általuk képviselt népek legelismertebb szervezeteinek számítottak. Mindazonáltal Franciaország Kelet-Közép-Európa-politikáját legnagyobb mértékben befolyásoló tényező orosz szövetségesének a háborúból való kiválása volt a bolsevik forradalom következtében 1917 novemberétől. Párizsnak tehát találnia kellett a cári Oroszország helyett egy másik ellensúlyt Németország hátában. A németek demográfiai fölényét, gazdasági és katonai hatalmát, valamint feltételezett európai hegemonikus törekvéseit a franciák többsége az 1870-es vereség következményeinél is súlyosabb kihívásoknak tekintette a világháború kitörésekor.⁴⁹ A megoldásnak a birodalmak visszahúzódása, illetve összeomlása nyomán Kelet-Közép-Európában létrejövő franciabarát nemzetállami övezet kialakítása és megerősítése tűnt, amiből logikusan következett a Monarchia megszüntetésének programja. Megállapíthatjuk tehát, hogy Franciaország térségünkkel kapcsolatos külpolitikáját az első világháború

chef de la série Magda Ádám, documents recueillis par Magda Ádám – György Litván – Mária Ormos, la préparation de ce volume fût établie en collaboration avec Zoltán Dercze – Katalin Litván – István Majoros, sous la direction de Magda Ádám, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993, 20. dokumentum: Procès-verbal de la conversation tenue chez le colonel House avec la participation de MM. Clemenceau, Lloyd George, Orlando, Beneš, le maréchal Foch, le général Wilson et le colonel House, Paris, le 2 novembre 1918; Uo. 30. dokumentum: Note sur la politique française en Autriche-Hongrie; ORMOS Mária: *Padovától Trianonig, 1918–1920*, Kossuth Kiadó, Budapest, 1983, 68–69. p.; ÁDÁM Magda – ORMOS Mária (szerk.): *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről 1918–1919*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1999, 6. dokumentum.

⁴⁹ ALLAIN, Jean-Claude – GUILLEN, Pierre – SOUTOU, Georges-Henri – THEIS, Laurent – VAISSE, Maurice: *Histoire de la diplomatie française. Tome II. De 1815 à nos jours*, Perrin, Paris, 2005, 287. p.

idején is – ahogyan a koraújkor óta eltelt évszázadok során mindvégig – a biztonságpolitikai szempont határozta meg.

Párizs 1917–1918-ban kezdeményezőbb volt e régióban angolszász szövetségeseinél, akik többnyire kisebb-nagyobb késéssel követték például az emigráns szervezetek elismerése és a velük való együttműködés tekintetében. A francia külpolitika nagyobb aktivitásához minden bizonnyal hozzájárult, hogy a háborús emberveszteségek Franciaországot sújtották a legnagyobb mértékben, és az orosz szövetséges kiesése után neki kellett közvetlenül szembenéznie a megnövekedett német veszéllyel. A Monarchiával folytatott titkos különbéke-tárgyalások kudarca után Franciaország befolyása megerősödött az antanton belül, és jelentős mértékben hatott partnereinek Ausztria-Magyarországgal kapcsolatos politikájára is.⁵⁰

Az áttekintő bemutatás után most kísérletet teszek a miértek árnyaltabb megválaszolására is.

Értelmezés

A történetek mélyebb megértéséhez előbb megvizsgálom, mivel magyarázható a francia külpolitika éveken át tartó habozása. Majd újra számba veszem, mely tényezők hatottak a francia kormány döntéshozatalára. Végül pedig értékelem e politika eredményességét és következményeit is.

A Kelet-Közép-Európával kapcsolatos francia külpolitikai paradigma átalakulásának elhúzódását – 1916. januárban kezdődött és csaknem három évig tartott – a francia hatalmi elitnek a kérdéssel kapcsolatos mély megosztottsága magyarázza. Két koncepció feszült egymásnak: a népek önrendelkezésének viszonylag újkeletű elve és a hagyományos hatalmi politika aktuális változata, az öt nagyhatalom – Anglia, Franciaország, az Osztrák-Magyar Monarchia, Németország és Oroszország – erőegyensúlyán nyugvó európai „koncert” fenntartásának igénye. Az előbbi elgondolás híveit most *progresszíveknek*, míg az utóbbiakat *konzervatívoknak* nevezem.

Ami az első csoportot, a *progresszíveket* illeti: a népek önrendelkezési jogának kérdése az 1830-as évektől volt jelen a francia szellemi életben a lengyelek felé megnyilvánuló rokonszenzushullám révén (a görögök ügye iránti szimpátia előzte meg), és 1918-ig, Kelet-Közép-Európa átalakulásáig tartott.⁵¹ Növekvő érdeklődés figyelhető meg a térség iránt a közvéleményben, egyetemi körökben, bizonyos politikai csoportokban (radikálisok, radikálszocialisták, a

⁵⁰ ÁDAM: *A kisantant, 1920–1938*, 19. p.

⁵¹ MARÈS, Antoine: *Construction, deconstruction et marginalisation de l'Europe centrale dans le discours français*, In: GRADVOHL, Paul (ed.): *L'Europe médiane au XXe siècle. Fractures, décompositions – recomposition – surcompositions*, CEFRES, Prague, 2011, 202. p.

szocialisták egy része és a klasszikus jobboldal bizonyos csoportjai). Bővültek az ismeretek és növekedett a készség, hogy válaszoljanak a térség népeinek önrendelkezési igényeire.⁵² A 19. század vége óta számos szakértő és politikus a balkáni válságok és háborúk, az oroszországi pogromok és az oszmán birodalomban újra és újra visszatérő vérengzések nyomán arra a véleményre jutott, hogy a multietnikus dinasztikus birodalmak idejétmúlttá váltak, és a nemzetállami minta szerint kellene újjászervezni Kelet-Közép-Európát.⁵³ A népek önrendelkezési jogának leglelkesebb zászlóvivői Franciaországban a radikális párthoz tartoztak. Elképzelésük progresszívnek, sőt forradalminak tűnt abban az időben.⁵⁴ Az 1911-ben létrehozott Nemzetiségek Központi Hivatalának (Office central des Nationalités) elnökségét Paul Painlevé független szocialista képviselő, későbbi hadügyminiszter és miniszterelnök látta el, aki külpolitikai alternatívát vázolhatott fel az uralkodó orosz szövetségi politikával szemben.⁵⁵ Amikor 1912-ben Médanban Zola halálának évfordulóján beszédet tartott, elítélte a kormányzat oroszbarát nagyhatalmi politikáját, hitet tett amellett, hogy Európa újrendezése jegyében szüntessék meg az Osztrák–Magyar Monarchiát, és szabadítsák fel az orosz birodalom alávetett nemzeteit. Javasolta, hogy Franciaország álljon Kelet-Közép-Európa elnyomott népeinek élére, biztosítva felettük befolyását.⁵⁶

A második csoporthoz, a *konzervatívokhoz* főként kormányzati politikusok tartoztak. Köreikben Kelet-Közép-Európával kapcsolatban közömbösség, az ismeretek hiánya és a realizmus jegyében nagy óvatosság volt jellemző, mivel nem láttak benne a németekkel szemben a reváns érdekében felhasználható külpolitikai lehetőséget.⁵⁷ Ide sorolhatók az első világháború alatti francia kormányok miniszterelnökei és külügyminiszterei is. Főként Franciaország geostratégiai érdekeit tartották szem előtt, és arra törekedtek, hogy a háború után helyreálljon az ekkorra már egyévszázados múlta visszatekintő „európai koncert”.⁵⁸ A nemzetiségek problematikája ehhez képest számukra másodlagos volt.⁵⁹ Szük-

⁵² Uo., 203. p.

⁵³ SOUTOU: *Diplomatie de guerre...*, 539. és 560–561. p.

⁵⁴ *Recherches sur la France*, 6. p.; SOUTOU, Georges-Henri: La France et le problème des nationalités pendant la guerre de 1914–1918: le cas de la Serbie, *Balkanica*, XLV, 2014, DOI: 10.2298/BALC1445369S, 371. p.

⁵⁵ SOUTOU: Jean Péliissier et l'Office Central des Nationalités, 1911–1918: un agent du gouvernement français auprès des Nationalités, In: *Recherches sur la France...*, 15–16. p.

⁵⁶ SOUTOU: Les grandes puissances et la question des nationalités en Europe centrale et orientale pendant et après la Première Guerre mondiale: actualité du passé?, *Politique étrangère*, 1993 (58e année), n° 3, 701. p.; ALLAIN-GUILLEN-SOUTOU-THEIS-VAÏSSE: *i.m.*, 288. p.

⁵⁷ MARÈS: *Construction, deconstruction...*, 203. p.

⁵⁸ ALLAIN-GUILLEN-SOUTOU-THEIS-VAÏSSE: *i.m.*, 288. p.

⁵⁹ A nem domináns helyzetben lévő nemzetiségek ügyének megítéléséről az első világháború előtt L.: HERMET: *i.m.*, 158–164. p.

ségesnek vélték, hogy a nemzeti mozgalmakat a szövetséges nagyhatalmak a saját érdekeik szerint ellenőrizték és tartásuk mederben. Ami mindazonáltal lehetővé tette a nemzeti fejlődés óvatos és fokozatos figyelembe vételét is, ahogyan ez még az 1912-es és 1913-as Balkán-háborúk idején is megfigyelhető volt. Meghatározó elvnek nem a népek önrendelkezési jogát tekintették, hanem a nemzetek szövetséges nagyhatalmak általi elismerését.⁶⁰ A francia vezetők óvatosságát a háború alatt fokozta az a széles körben elterjedt gyanú, hogy Kelet-Közép-Európa független államok megalapítására törekvő vezetői voltaképpen a németek szövetségesei. Ez a feltételezés különösen az ukránokat és a baltiakat sújtotta. De a szerbek kapcsán is többször felmerült, hogy különbékét köthetnek az Osztrák–Magyar Monarchiával.⁶¹ A negatív értékelést erősítették a kulturális fejletlenséggel kapcsolatos előítéletek is.⁶²

A két csoportosulás több évtizedes vitájának leképeződését jelentette a francia szellemi életben két jelentős történeti munka. A *progresszívek* nézetrendszerét képviselte az Ernest Lavisse által szerkesztett könyvsorozat (*Histoire de la France contemporaine depuis la Révolution jusqu'à la paix de 1919*), melynek 1922-ben megjelent és Lavisse által írt záró kötete a győztesen befejezett világháború után a nemzetiségeket védő Franciaország messianisztikus szerepét hangsúlyozta. Albert Sorel 1885 és 1904 között megjelent nyolckötetes munkája (*L'Europe et la révolution française*) viszont a *konzervatívok* szemléletét tükrözte, bírálva III. Napóleon nemzetiségpolitikáját, amely hozzájárult az egységes Olaszország és Németország létrejöttéhez. A Nagy Háború nyomán az immár egy évszázada tartó szellemi vita újjáéledt.⁶³

Fejtő Ferenc *Requiem egy hajdanvolt birodalomért* című könyvében az ehelyütt *progresszívek* nevezett csoport vezetőinek eszméit és tevékenységét az újkori francia történelemben helyezve azt az állítást fogalmazza meg, hogy részükről a „teljes győzelemig”, az ellenség teljes megsemmisítéséig folytatandó harc célja ideológiai jellegű volt. Annak a konfliktusnak a folytatása, amely 1793 óta állítja szembe egymással a konzervatív és a republikánus Franciaországot. Szerinte a „monarchia- és egyházellenes jakobinus francia köztársaság” örökösei ezt az ideológiai háborút kívánták nemzetközi szinten folytatni, köztársasággá alakítva Európát. Fő ellenségnek a klerikalizmus és monarchizmus fellegráráként számontartott Osztrák–Magyar Monarchiát nevezték meg. Fejtő szerint ezzel magyarázható, hogy fogékonnyá váltak a

⁶⁰ *Recherches sur la France...*, 7. p.; SOUTOU: *La France et le problème des nationalités...*, 371. p.; SOUTOU: *Les grandes puissances...*, 699. p.

⁶¹ A térséggel foglalkozó szakértők hiába próbálták a helyzet összetettségét a francia illetékesekkel megértetni. Vö. SOUTOU: *La France et le problème des nationalités...*, 370. p.

⁶² Uo., 371. p.

⁶³ *Recherches sur la France...*, 7. p.; SOUTOU: *La France et le problème des nationalités...*, 372. p.

Monarchiából jött emigránsok érveire.⁶⁴ E küzdelem élcsapatának, fő bázisának Fejtő a szabadkőművességet tekinti.⁶⁵ 1917. június 28–30-án Párizsban tartották a Szövetséges és Semleges Országok Szabadkőműves Kongresszusát, amely határozatában állást foglalt a Monarchia elnyomott népeinek felszabadítása érdekében, Csehország függetlenségét külön is követelve.⁶⁶ Antoine Marès Benešről szóló vaskos monográfiájában szintén fontos összetevőként említi Kelet-Közép-Európa átalakulásában a francia szabadkőművességet, amely bátorította a Monarchia szláv népeit. Fejtővel ellentétben azonban nem tekinti döntő aktornak, csupán egynek a jelentős tényezők közül.⁶⁷ Georges-Henri Soutou szintén kiemeli az európai radikális nacionalista mozgalmak és a francia radikálszocialisták gyakran megfigyelhető szabadkőműves kapcsolatait.⁶⁸

A progresszív és a konzervatív irányzat kölcsönhatása figyelhető meg a francia kormány Kelet-Közép-Európával kapcsolatos döntéshozatalában az első világháború idején. Melyek voltak tehát a Párizs állásfoglalására ható fő tényezők?

A hadihelyzet alakulásáról és Franciaország stratégiai helyzetének megváltozásáról fentebb már részletesen szóltam.

A belpolitikai erők közül különösen a radikális párt igyekezett befolyással lenni a kormány lépéseire. Amikor 1918 júniusában a francia kormány világosan állást foglalt a jugoszláv, a lengyel és a csehszlovák törekvések támogatása mellett, a döntést a képviselőház, azon belül a radikálisok kényszerítették ki, pedig Clemenceau nem akarta.⁶⁹ A miniszterelnök inkább arra hajlott volna, hogy Kelet-Közép-Európa nemzetiségeivel kapcsolatban Franciaország megmaradjon az addigi rendkívül óvatos állásponton, biztosítsa a lehetőséget az orosz szövetséges újjáéledésének, és ne hagyjon hatalmi vákumot Németország hátában.⁷⁰ Nyomás alá helyezésében nagy szerepet játszott Henry Franklin-Bouillon radikálszocialista képviselő, a képviselőház külügyi bizottságának elnöke, aki 1918-ban létrehozta a Nemzetiségek Hivatalát (Bureau des nationalités).⁷¹ Amint korábban említettem, Albert Thomas fegyverzeti miniszter mellett a félhivatalos francia delegációban részt vett a Monarchia ún. elnyomott nemzeteinek 1918. áprilisi római kongresszusán,

⁶⁴ FEJTŐ Ferenc: *Requiem egy hajdanvolt birodalomért. Ausztria–Magyarország szétrombolása*, Minerva–Atlantisz, Budapest, 1990, 284–287. p. Hivatkozik Michel Winock és Jean-Pierre Azéma *La troisième république* című könyvére (Calmann-Lévy, Paris, 1976).

⁶⁵ FEJTŐ: *Requiem...*, 318.

⁶⁶ MAJOROS: *Franciaország a nemzetközi kapcsolatok rendszerében...*, 195. p.

⁶⁷ MARÈS: *Edvard Beneš...*, 97–98. p.

⁶⁸ SOUTOU: *Les grandes puissances...*, 701. p.

⁶⁹ SOUTOU: *Diplomatie de guerre...*, 571–572. p.

⁷⁰ *Recherches sur la France...*, 8. p.

⁷¹ *Uo.*, 10. és 32–33. p.

amelynek sikere szintén hozzájárult a francia kormányzati döntés megérlelődéséhez.⁷²

A külpolitikai tényezők közül az angolok hatása csupán járulékosnak tekinthető. Abban, hogy a háború után szükség van Németország döntő mértékű meggyengítésére, európai hegemoniájának felszámolására, London és Párizs között mély egyetértés volt. Berlin kelet-közép-európai befolyásának érdemi visszaszorítására viszont az angolok jóval kisebb lehetőséget láttak. Ezért ehelyett inkább Nyugat-Európa (Franciaország, Belgium, Hollandia) és a Közel-Kelet biztosítását tartották szem előtt.⁷³ A francia külpolitikára jóval erőteljesebb befolyással volt Wilson új diplomáciája. Az amerikai elnök az 1918. márciusi szovjet-orosz és májusi román különbéke, valamint a központi hatalmak szövetségének erősödése láttán a népek önrendelkezési jogának valódi zászlóvivője lett.⁷⁴ A francia kormány pedig Wilson nyomására vonakodva, bizonyos mértékig saját politikájának a törvényesítésére kénytelen volt elfogadni a nemzetiségi elvet.⁷⁵ Ez a befolyás különösen erőteljes volt a balti országok és Csehszlovákia létrehozása kapcsán.⁷⁶

A kelet-közép-európai emigráns mozgalmak közül a cseh bizonyult különösen nagyhatásúnak. Sikerét növelte gondosan, rétegzetten felépített társadalmi kapcsolatrendszere. 1915 őszétől a cseh ügyet széles körben népszerűsítették a francia sajtóban. Ennek során az Osztrák–Magyar Monarchia fejlődésének negatív bemutatása párosult annak érzékeltetésével, hogy a csehek milyen szolgáltatásokat tudnának tenni az antant ügyének. Így a franciák kelet-közép-európai elvárási horizontján fokozatosan feltűntek a csehek, akikből új megbízható szövetségesek lehetnek.⁷⁷ A Masaryk által 1915. októberben a King's College-ban meghirdetett üzenetet, mely szerint a német expanzió feltartóztatásának egyetlen útja a független cseh állam létrehozása és a Monarchia felbomlasztása, újra és újra megismételték. Mondanivalójuk erejét növelte sajátos érvelésük, amely egyszerre mozgósította az érzelmeket („az elnyomottak védelme”) és alkalmazott jogi érveket (a népek önrendelkezési joga). Az érzelmekkel telített légkörben minden üldözést felhasználtak annak bizonyítására, hogy az osztrákokat ugyanaz a szlávgyűlölet jellemzi, mint a németeket, és a csehek bátran foglalnak állást az antant mellett.⁷⁸ Ausztria–Magyarország szétrombolásának programját kiegészítették hihető alternatív-

⁷² SOUTOU: *La France et le problème des nationalités...*, 390. p.; MAJOROS: *Franciaország a nemzetközi kapcsolatok rendszerében...*, 196. p.

⁷³ SOUTOU: *L'Europe de 1815 à nos jours*, Presses Universitaires de France, Paris, 2007, 166. p.

⁷⁴ SOUTOU: *Les grandes puissances...*, 703. p.

⁷⁵ SOUTOU: *Diplomatie de guerre...*, 571. p.

⁷⁶ SOUTOU: *L'Europe de 1815 à nos jours*, 168. p.

⁷⁷ MARÈS: *Edvard Beneš...*, 68. p.

⁷⁸ Uo., 73. p.

va felvázolásával: Lengyelországgal együttműködő csehszlovák–román–jugoszláv szövetséget kívántak életre hívni a német törekvések megakadályozására.⁷⁹ A cseh szervezet érdekérvényesítő képességét növelte, hogy a Kelet-Közép-Európából jött franciaországi emigrációk – különösen a csehek és a délszlávok – erőteljesen együttműködtek a háború alatt: szoros egységfrontot alkottak például a Monarchia különbéke-törekvéseivel szemben.⁸⁰

Fejtő szerint Masaryk és Beneš propagandatevékenységének fontos franciaországi bázisát jelentették a sajtóban és a politikai életben egyaránt nagy befolyással rendelkező szabadkőműves páholyok.⁸¹ Antoine Marès szintén a cseh emigráció társadalmi kapcsolatépítésének fontos bázisaként szól a szabadkőművességről. Beneš-könyvében írja, hogy a korábban említett *Détruisez l'Autriche-Hongrie!* című brosúra kiadását állítólag a Grand Orient páholy finanszírozta.⁸² Ezek a szálak magyarázzák szerinte a csehszlovák–jugoszláv kapcsolatok szorosságát is. Azt azonban nem látja bizonyítva, hogy a cseh emigránsok fő vezetői, így Masaryk, Beneš és Štefánik maguk a háború idején szabadkőművesek lettek volna.⁸³

A Kelet-Közép-Európából jött emigráns politikusok tekintélyéhez közvetetten hozzájárult, hogy az antant kormányok nagyon keveset tudtak a régióról. A térség rendkívüli etnikai, nyelvi, vallási és történelmi összetettsége, az államkeretek gyakori változása és a folytonosság hiánya egyaránt hozzájárult ahhoz, hogy a francia közvélemény és politikai elit számára nagy nehézségekkel járt az ottani fejlemények követése és megértése. A térség államai is arra törekedtek, hogy elfedjék országaik heterogenitását – például a kisebbségeket illetően. Kelet-Közép-Európa marginális tényezőként jelent meg a franciák szemében gazdasági fejletlensége és a Franciaországgal való kereskedelmi kapcsolatok alacsony színje okán is. A régió kezdettől fogva messzebb volt a franciák mentális térképén, mint a gyarmati világ.⁸⁴ A francia kormányzati köröknek a háború alatt sem volt világos képük a térség nemzetiségeinek bonyolult változásairól, így például a németek diverziós tevékenységének hatásáról a lengyelek és az ukránok körében, akiknek vezetői között szintén nagy volt a megosztottság. A homályt tovább növelte, hogy a szakértők, illetve „álszakértők” gyakran igen különböző véleményeket fogalmaztak meg.⁸⁵

⁷⁹ Uo., 74. p.

⁸⁰ Uo., 98–99. p.

⁸¹ FEJTŐ: *Requiem egy hajdanvolt birodalomért*, 323. p.

⁸² MARÈS: *Edvard Beneš...*, 97. p. A szerző hivatkozása: POZZI, Henri: *Les Coupables. Documents officiels inédits sur les responsabilités de la guerre et les dessous de la paix*, Éditions européennes, Paris, 1935, 322. p.

⁸³ MARÈS: *Edvard Beneš...*, 97–98. p.

⁸⁴ MARÈS: *Construction, deconstruction...*, 200. és 203–205. p. Vö. MARÈS: *De l'appétence française pour l'Europe centrale*, *Ligeia*, XXIIe année, n° 93-96, juillet-décembre 2009, 26–31. p.

⁸⁵ *Recherches sur la France...*, 6. p.

A tudás rendkívül hézagos volta párosulva a térség stratégiai felértékelődésével különösen megnövelte az igényt a Kelet-Közép-Európáról megbízhatónak tűnő ismereteket átadó közvetítőkre. A francia szlávszakértők mellett ebben döntő szerepet játszottak a térségből jött politikai emigránsok, akik biztosították népük láthatóságát és követeléseik megértetését a szövetséges nagyhatalmakkal.⁸⁶ A régióból elszármazott értelmiségiek a 19. század végétől az egyre aktívabb nemzeti mozgalmak látható lenyomatai, önazonossági mátrixai lettek.⁸⁷ Masaryk és Beneš mint a térség avatott szakértői léptek fel, és koherens programot szállítva képesek voltak befolyásolni a népüket érintő nemzetközi döntéseket.⁸⁸

Felmerül a kérdés: Kelet-Közép-Európa egyes népeinek államalapítását a birodalmak összeomlása tette-e lehetővé, vagyis a nemzetközi környezet alakulása találkozott a nemzeti mozgalom fejlődésével, vagy egyes emigrációk zseniális propaganda tevékenységének volt döntő jelentősége?⁸⁹ Véleményem szerint mindkét összetevő egyszerre, egymást feltételezve volt jelen.

Végül vegyük szemügyre a mindezen hatások eredőjeként a háború végére kialakult eredményt, amely a Párizs környéki békeszerződésekben öltött testet. Az új Kelet-Közép-Európa más lett, mint amilyenre a döntésre ható különféle erők tervezték. A politikai lépések legitimálására szolgáló érvek és értékrendek összekeveredtek. Így például a nemzeti elv érvényre juttatásában jelentős szerepet játszó lengyel és cseh emigráció államalapító terveit a nemzetin kívül történeti indokokkal is igyekeztek alátámasztani.⁹⁰ Az új diplomácia és a hagyományos hatalmi politika együttesen volt jelen. A nemzetiségi elvet a francia kormányzat csupán taktikai eszközként használta. Párizs ugyanis végül mindent annak a célnak rendelt alá, hogy Kelet-Közép-Európában a németeknek ellenállni képes ellensúly jöjjön létre. Ezért „az elnyomott nemzetek” felszabadításának retorikáját alkalmazva járult hozzá nagyszámú kisebbséget magukban foglaló országok, így Lengyelország és Csehszlovákia létrejöttéhez.⁹¹ Fontos hangsúlyozni, hogy még a francia radi-

⁸⁶ DAVION, Isabelle: Conceptions de l'Europe centrale et orientale, des empires multinationaux à l'entre-deux-guerres, In: *L'Europe de Versailles à Maastricht. Moments, enjeux, acteurs*, manuel d'agrégation coordonné par Nicolas BEAUPRÉ – Caroline MOINE, Éditions Seli Arslan, 2007, 52–53. p.

⁸⁷ RENOUVIN, Pierre: *La Crise européenne et la Première guerre mondiale*, PUF, Paris, 1969. Idézi DAVION: i.m., 55. p.

⁸⁸ MARÈS: *Edvard Beneš...*, 117. p.

⁸⁹ DAVION: i.m., 57. p. Davion az előbbire hozza példaként: MILZA, Pierre: *Les relations internationales de 1918 à 1939*, Armand Colin, Paris, 1995; az utóbbira: FEJTŐ, François: *Requiem pour un empire défunt. Histoire de la destruction de l'Autriche-Hongrie*, Gallimard, Paris, 1993.

⁹⁰ SOUTOU: *Diplomatie de guerre...*, 569. p.; *Recherches sur la France...*, 8. p.

⁹¹ SOUTOU: *Diplomatie de guerre...*, 571. p.; SOUTOU: *L'Europe de 1815 à nos jours*, 167–168. p.

kálisok sem akarták a stratégiai megfontolásokkal szemben tisztán a nemzeti szempontot érvényesíteni. Franklin-Bouillon, a képviselőház külügyi bizottságának a cseh és lengyel emigrációt oly erőteljesen támogató elnöke is azt hangsúlyozta 1918 júliusában, hogy „Németország ellen életképes államokból gátat” kell építeni, akár a „nemzetiségi elv elhajlása” árán is.⁹² Továbbá jelen volt a gondolat, hogy veszélyes lenne gyenge kisállamokat életre segíteni, amelyek révén úgymond *balkanizálódna* a régió. Sokan ennek megelőzésére a politikailag, katonailag és gazdaságilag erős *nagy nemzetek* kialakítását támogatták, akár valamely nép országon belüli domináns helyzetbe hozása árán is. E koncepció hívei olyan több komponensből álló, de többé-kevésbé homogén állam kialakítására törekedtek, amelyben van egy történelmileg *előrehaladottabb* nemzet, mely a többi vezetésére hivatott. Ilyennek látták a szerbek helyzetét Jugoszláviában vagy a csehekét Csehszlovákiában. Felmerült mintaként az egységesítő, központosító francia jakobinus modell.⁹³ A Párizs környéki békék egyik befolyásos francia formálója, Philippe Berthelot nem is említ nemzetiségeket, hanem Kelet-Közép-Európa kapcsán a francia külpolitika „négy pilléréről” beszél, amelyek Franciaország szövetségesei Németország fékentartására. Ezek közé tartozik az újjáalakult Lengyelország, a történelmi cseh részekből és a többségében szlovákok által lakott területekből összerakott Csehszlovákia, a szerbek és a Monarchia délszláv népei egységtörekvéseinek megvalósulása nyomán született Szerb-Horvát-Szlovén Királyság és a megnagyobbított Románia.⁹⁴

Hogyan tükröződött a Párizs környéki békeszerződésekben az új diplomácia és a hagyományos hatalmi politika? A wilsoni nemzeti önrendelkezési elv nyilvánult meg abban, hogy új államok jöttek létre (Lengyelország, Csehszlovákia) és egyes korábbiak megnagyobbodtak (Szerb-Horvát-Szlovén Királyság, Románia), a korábbi birodalmi keretek felbomlottak, és néhány kisebb súlyú vitás kérdés eldöntésére népszavazást írtak ki, amelyek közül a legfontosabb Felső-Szilézia ügye volt. A geopolitikai indokok érhetők viszont tetten abban, hogy Ausztriának megtiltották a Németországgal való egyesülést; Franciaország háború utáni szövetségesének – Lengyelországnak, Csehszlovákiának, a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságnak és Romániának – a határait főként a Németországgal szembeni stratégiai megfontolások alapján húzták meg a francia katonai missziók 1919 első hónapjaiban. Ezek az országok nem voltak ugyan homogén nemzetállamok, de életképesnek tekintették őket, és alkalmasnak arra, hogy részt vegyenek a német veszély elhárításában.⁹⁵

⁹² SOUTOU: Jean Pélissier et l'Office Central des Nationalités..., 33. és 37. p.

⁹³ SOUTOU: La France et le problème des nationalités..., 369–371. és 395. p.

⁹⁴ SOUTOU: Les grandes puissances..., 705. p.; ALLAIN-GUILLEN-SOUTOU-THEIS-VAÏSSE: *i.m.*, 297–298. p.

⁹⁵ SOUTOU: La France et le problème des nationalités..., 394. p.

Vagyis az első világháború utáni területi rendezésben a két elv kompromisszuma valósult meg.⁹⁶

Az 1917 végétől kialakuló új francia Kelet-Közép-Európa-politika jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a térségben élő népek állami keretei radikálisan átalakuljanak. A megfogalmazott francia célok megvalósulását illetően végezetül a következőket állapíthatjuk meg.

A Németországgal és az új fenyegető veszélyként megjelenő Szovjet-Oroszországgal szemben egyaránt felhasználható, gazdaságilag és katonailag erős, ütőképes szövetségi rendszert – a látszat ellenére – nem sikerült kiépíteni. A győztes kissovetségesekre támaszkodó politika illúzió alapult. Franciaország új partnerei ugyanis nem voltak *igazi* szövetségesek. Különkülön és együttesen sem képviseltek egy nagyhataloméval összevethető katonai erőt és gazdasági potenciált. Nem tudtak (volna) szembeszállni egy Németországhoz mérhető ellenséggel.⁹⁷ Nem voltak biztosan mozgósíthatók Franciaország érdekeinek védelmére sem, sőt a háborút közvetlenül követő időszakban még szövetségi szerződéseket sem kötöttek velük. Párizssal való igazi érdekközösségről sem beszélhetünk: valóban németellenes politikát ugyanis a későbbiekben egyedül Lengyelország folytatott; Csehszlovákia és Jugoszlávia pedig nem érezte fenyegetőnek a szovjet veszélyt. Egymás közötti ellentéteik is fennmaradtak. A térség instabilitását tovább növelte, hogy a békerendezés nyomán nemzetiségi ellentétekkel terhelt soknemzetiségű államok jöttek létre.

A kortársak mindazonáltal az 1920-as évek elején még úgy érzékelték, hogy Franciaország erős, Kelet-Közép-Európát domináló nagyhatalom. Keleti védelmi rendszerén tátongó repedések a későbbiekben válnak majd láthatóvá.

⁹⁶ DAVION: *Conceptions de l'Europe centrale et orientale...*, 58–59. p.

⁹⁷ GRADVOHL, Paul: *A francia katonapolitika és Magyarország az 1920-as évek elején: egy illúzió illusztrációja*, *Történelmi Szemle*, 2002/1-2., 155. p.

KECSKÉS, D. GUSZTÁV: Central and Eastern European nationalities and French foreign policy during World War I

59

In 1914, when World War I broke out, the peoples of Central and Eastern Europe were living in the territories of three empires, Germany, the Austro-Hungarian Empire, and Russia. By 1918-1919, however, the region became a zone of newly formed or substantially transformed small countries, with radical changes to the administrative frameworks of their lives. Contemporaries were already fully aware of the active role France played in bringing about these changes. Depending on personal involvements, later evaluations have to this day ranged from glorifying praise to embittered resentment, often stereotypical and exaggerated. Utilizing the findings of an already abundant literature on the topic, the paper attempts to present and interpret the process of transformation which took place in the approach of French foreign policy related to our region.